

Nelson Mandela i njegova politička ostavština u Južnoj Africi

Marinko Raos

**Uloga Nelsona Mandele u
stvaranju i prvotnoj konsolidaciji
"nove Južne Afrike" te njegov
autoritet nakon završetka mandata
bili su toliko značajni da je na
neki način današnja Južna Afrika
zapravo njegova ostavština**

Krajem prošle godine preminuo je Nelson Rolihlahla Mandela, nekadašnji revolucionar, politički zatvorenik, dobitnik Nobelove nagrade za mir, prvi crni predsjednik Južnoafričke Republike. Mandelin je pogreb okupio desetine državnika iz cijeloga svijeta. Njegov visok, ponešto pognut lik, lice sa sramežljivim poluosmijehom, glava puna kovrčave sijede kose, pa i šarene "Madibine košulje" bili su planetarno poznati. U Južnoafričkoj Republici s vremenom je nastao pravi Mandelin kult, o čemu svjedoči šest metara visok Mandelin kip koji je 2004. postavljen na Sandton Squareu u središtu Sandtona, otmjenoga dijela Johannesburga.

Kad se 1918. rodio u zabitom selu u pokrajini Capeu, zasigurno o takvoj slavi nije mogao ni sanjati. Premda je rođen u "kraljevskoj" obitelji (porodici plemenskih poglavica), kao dječak je čuvao krave. Iako nepismeni, roditelji su ga željeli školovati. Tako je krenuo u metodističku misionarsku školu, gdje je dobio englesko ime Nelson. Bio je izrazito bistar. U Afrički nacionalni kongres (ANC) isprva nije htio ući. ANC-ov radikalizam i veze s komunistima bile su u suprotnosti s kršćanskim uvjerenjima i povučenom naravi mladoga Mandele.

Tijekom studija koji je započeo početkom četrdesetih u Johannesburgu živio je vrlo skromno, te je 1943. uspio diplomirati. U to je vrijeme upoznao neke aktiviste ANC-a i članove Južnoafričke komunističke partije (SACP), koji su na njega imali znatan utjecaj. Nastavljajući studij prava, radio je kao službenik. Intenzivno se družio s čelnicima ANC-a Oliverom Tambom i Walterom Sisuluom te bijelim (židovskim) borcima protiv rasne segregacije, kako komunistima (Joe Slovo i Ruth First) tako i

Marinko Raos, magistar političkih znanosti, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. Sva iznesena stajališta isključivo su njegova osobna. E-pošta: mraos@mvep.hr

liberalima (Harry Schwarz). U političkim je krugovima upoznao i prvu suprugu Evelyn Mase,¹ također aktivisticu ANC-a. Na osnivačkom saboru Saveza mladeži ANC-a (ANCYL) 1944. izabran je za tajnika. Kao aktivist protivio se suradnji s komunistima, bijelcima i uopće ne-crcima, a zauzimao za bojkote, štrajkove i javne prosvjede. Radikalizaciji ANC-a znatno je pridonijela

Premda je rođen u "kraljevskoj" obitelji (porodici plemenskih poglavica), kao dječak je čuvao krave

pobjeda na općim izborima 1948. afrikanerske Nacionalne stranke pod vodstvom D. F. Malana.²

Mandela je 1950. postao nacionalni predsjednik ANC-ove mladeži i član nacionalnoga vodstva pokreta. Pod dojmom potpore Sovjetskoga Saveza anticolonijalnim pokretima u Africi i Aziji te čitajući djela Marxa, Engelsa, Lenjina, Staljina i Mao Ce-tunga, postao je dijalektički materijalist te se više protivio suradnji s komunistima. Sudjelovao je u organiziranju mirovnih povorki i bojkota, no za njega su međurasna suradnja i nenasilje bili taktika, a ne načelno stajalište. Postao je javni govornik i predsjednik ANC-a u pokrajini Transvaalu. Nakon govora pred deset tisuća ljudi u Durbanu uhićen je te osuđen na uvjetnu zatvorsku kaznu, uz izrečenu mjeru zabrane javnog istupanja. Zajedno sa suborcem iz ANC-a Oliverom Tambom otvorio je 1953. odvjjetničku tvrtku u Johannesburgu, jedinu pod crnačkim vodstvom u cijeloj zemlji.

Prisilno raseljavanje stanovništva iz mješovite četvrti Sophiatowna u Johannesburgu 1955. utjecalo je na to da se Mandela okrene nasilnim metodama političke borbe. Na Narodnom kongresu ANC-a 1955. prihvaćena je Povelja slobode koja je zahtijevala uspostavu ne-rasne demokracije i nacionalizaciju velikih tvrtki. Krajem 1956. uhićen je zbog "veleizdaje" zajedno s ostalim vođama ANC-a. "Izdajnički proces" službeno je počeo tek 1958. godine, a završen je 1961. oslobođajućom presudom. Nedugo nakon rastave od prve supruge Mandela se 1958. oženio drugom ženom, Winnie Madikizela.

U međuvremenu, odcjepljenjem od ANC-a nastao je radikalni Panafrikanistički kongres (PAC). Prosvjedi protiv propusnica koje su morali nositi crnci doveli su do poznata pokolja u crnačkome naselju Sharpevilleu pokraj Johannesburga 1961. godine, koji je skrenuo pozornost međunarodne javnosti na

Čitajući djela Marxa, Engelsa, Lenjina, Staljina i Mao Ce-tunga, postao je dijalektički materijalist

stanje u Južnoj Africi. Na nekoliko mjeseci bilo je proglašeno izvanredno stanje. ANC i PAC bili su zabranjeni. Mandela je putovao cijelom zemljom organizirajući novu, ilegalnu strukturu ANC-a te je vodio prosvjede protiv bjelačkog referenduma broj 17 - travanj 2014.

1961. kojim je Južna Afrika proglašena republikom. Premda je to za života nijekao, Mandela je u to vrijeme postao član Južnoafričke komunističke partije (SACP), a vjerojatno i njezina vodstva. Nadahnuti kineskom i kubanskom revolucijom, ANC i SACP osnovali su 1961. ilegalnu oružanu organizaciju *Umkhonto we Sizwe* ("Koplje naroda", poznata pod kraticom MK). Kao jedan od utemeljitelja, Mandela je bio prvi čelnik MK-a. Dva je mjeseca pohađao tečaj za gerilsku borbu u Etiopiji, a stečeno iskustvo iskoristio je u organiziranju više od 60 bombaških napada tijekom prosinca 1961. godine.

27 godina u zatvoru

Zajedno s dvadesetak čelnika MK-a i ANC-a Mandela je uhićen početkom 1962. godine. Suđenje (*Rivonia Trial*) je imalo velik publicitet. Premda mu je prijetila smrtna kazna, osuđen je "samo" na doživotnu robiju. U zatvoru je proveo ukupno 27 godina – toliko dugo da mu je ime postalo istoznačnicom za višegodišnje političko robijanje. Prvih 18 godina kaznu je izdržavao u teškim uvjetima na zloglasnom otoku Robbenu.³

Izoliran, Mandela je polako tonuo u zaborav. Tek ga je orkestrirana kampanja ANC-a i njemu naklonjenih vlada i stranaka

Dva je mjeseca pohađao tečaj za gerilsku borbu u Etiopiji, a stečeno iskustvo iskoristio je u organiziranju više od 60 bombaških napada tijekom prosinca 1961. godine

diljem svijeta učinila svjetskom ikonom. Povod je bio njegov šezdeseti rođendan 1978. godine. Sa svih su strana počeli stizati zahtjevi za njegovo puštanje na slobodu. Britanska pop-pjesma s južnoafričkim "štihom" (*Free Nelson Mandela* iz 1984. postala je svjetskim hitom. U to je vrijeme bio premješten u zatvor Pollsmoor na kopnu, gdje su uvjeti bili znatno bolji. Mandelin sedamdeseti rođendan 1988. izazvao je svjetsku pozornost, ali su iste godine do njega počele stizati vijesti o kriminalnom ponašanju njegove supruge Winnie.⁴

Nedugo zatim Mandela je ponovno premješten u još bolje zatvorske uvjete.⁵ *Staatspresident* P. W. Botha iznenadio ga je pozivom na čaj u svoju rezidenciju. Taj *tête-a-tête* simbolično je označio početak pregovora režima i ANC-a, čiji je Mandela bio stvarni vođa. No nakon samo dva mjeseca Botha je preminuo, a na čelo države došao je Frederik Willem de Klerk koji je najveći dio karijere bio tvrdolinijaš. No 1989. našao se na čelu *Verligte*, "prosvijećene" frakcije vladajuće stranke koja je uvidjela kako je aparthejd neodrživ. Stoga je nakon preuzimanja dužnosti predsjednika Južnoafričke Republike pustio na slobodu sve pripadnike ANC-a osim Mandele. Početkom 1990. legalizirao je sve do tada zabranjene političke stranke, a zatim je na slobodu pustio i samoga Mandelu. Na povijesnome trgu Grand Parade u Cape Townu Mandelu je dočekalo nepregledno mnoštvo. Bilo je jasno da je postao *de facto* čelnik Južne Afrike. Iako nije izri-

jekom obećao prekid oružane borbe, njegov je prvi javni govor nakon tri desetljeća bio vrlo pomirljiv, što se mnogima u ANC-u nije sviđjelo.

Između 1990. i 1993. bilo je turbulentno u Južnoj Africi. Sve značajnije političke snage u zemlji sudjelovale su u radu Konvencije za demokratsku Južnu Afriku (CODESA), čiji je cilj bio dogovoriti novi ustavni aranžman. Glavnu su riječ vodili vladajuća Nacionalna stranka i oporbena ANC-a predvođena Mandelom. Zbog razmjene teških riječi u pregovorima i nasilja

Na povijesnome trgu Grand Parade u Cape Townu Mandelu je dočekalo nepregledno mnoštvo. Bilo je jasno da je postao *de facto* čelnik Južne Afrike

na terenu pregovori su se više puta prekidali. Osim pojedinačnih političkih ubojstava dogodilo se i nekoliko masovnih, za što su bile najodgovornije etničke paravojske *Inkatha* – stranke slobode naroda Zulu (IFP) i *Afrikaner Weerstandsbeweging* (AWB; Afrikanerskog pokreta otpora), koje su se borile za odcjepljenje od Južne Afrike. No nasilju su uvelike pridonijeli i dijelovi represivnog aparata režima te oporbeni MK koji su se protivili mirnomu rješenju. Pregovori su u konačnici zaključeni u skladu s prvotnim ANC-ovim zahtjevima: uvođenje demokratskog načela jedan čovjek, jedan glas; razmjerni izborni sustav; centralizirana federacija. Mandela i de Klerk uspjeli su uvjeriti čelnike Zulua i Afrikanera da odustanu od odcjepljenja te sudjeluju u nacionalnim izborima. Tijekom toga razdoblja Mandela je, pod utjecajem tadašnjeg ANC-ova "mladog lava" Thaba Mbekija, napustio planove o provedbi opsežne nacionalizacije i drugih marksističkih dijelova ANC-ova programa, odlučivši da će nova vlada voditi liberalnu politiku.⁶

Predsjednik *Rainbow Nation*

Nakon dovršetka pregovora prvi opći izbori u Južnoafričkoj Republici održani su 27. travnja 1994. godine. Posljednji čin staroga sustava bio je referendum održan 1992. godine na kojemu su bijeli birači s čak 67 posto glasova "za" prihvatili prijelaz na novi sustav.

Već od govora povodom ustoličenja za predsjednika Južnoafričke Republike pa sve do kraja mandata 1999. godine Mandela je nastupao pomirljivo, nastojeći ujediniti sve Južnoafrikance u jedinstvenu *Rainbow Nation*. Prema privremenom ustavu, svaka stranka koja osvoji najmanje dvadeset mjesta (od ukupno 400) u donjem domu parlamentu imala je pravo sudjelovati u Vladi nacionalnoga jedinstva. Većina mjesta u njoj pripala je ANC-u, kojemu su nedostajala tek dva mjesta do dvotrećinske većine. Potpredsjednici su postali bivši predsjednik de Klerk i budući predsjednik Thabo Mbeki iz ANC-a.

Budući da je imao čak 76 godina u trenutku stupanja na dužnost, ne čudi što Mandela nije pokušavao sve konce vlasti držati

u svojim rukama, niti je želio drugi mandat. Iako Južnoafrička Republika ima predsjednički sustav, Mandela se zadovoljio ulogom stratega, mudroga starca i ceremonijalnoga državnog poglavara. U goste su mu često dolazili državnici iz Afrike, Europe i Amerike, međunarodne pop-zvijezde, drugovi iz borbe za slobodu te krupni kapitalisti. Javnim politikama i praktičnim vođenjem državnih poslova uglavnom se bavio Mbeki,⁷ ugađen i rezerviran intelektualac kojega su ANC i njegovi zapadni pokrovitelji pripremali za mjesto prvoga ministra vanjskih poslova nove Južne Afrike. Premda Mbeki nije bio Mandelin prvi izbor, brzo se na njega navikao.

Najvažnija zadaća nove vlasti bila je ostvariti pomirbu među Južnoafrikancima različite rasne i etničke pripadnosti. Za pomirbu su uglavnom poslužila dva sredstva. Prvo je bilo sudjelovanje mnogih bijelih Afrikanera u Vladi, državnoj upravi i upravi javnih poduzeća, poglavito onih koji su bili dio prijašnjega poretka. Dobrim je dijelom to bila nužnost kako bi država i gospodarstvo mogli normalno djelovati. Ne samo što su obrazovne razlike između bijelaca i crnaca bile goleme nego ANC-ovi kadrovi nisu imali nikakvo iskustvo u upravljanju državom.

Nekih oblika pomirbe ipak je bilo, za koje su bile osobito važne Mandeline simboličke geste. Tako je posjetio udovicu tvorca aparthejda Hendrika Verwoerda, kao i Percyja Yutara, državnog odvjetnika u procesu u kojemu je osuđen na doživotnu robiju

Drugo sredstvo bilo je Povjerenstvo za istinu i pomirbu (*Truth and Reconciliation Commission*).⁸ Bilo je to posebno vladino tijelo nalik sudu koje je djelovalo od 1996. do 1999. godine. Na javnim saslušanjima brojne su osobe svjedočile o kršenjima ljudskih prava tijekom borbe između režima i boraca za rasnu ravnopravnost. U potresnim svjedočenjima pripadnici policije, vojske i tajnih službi govorili su o mučenjima i ubojstvima političkih protivnika, a aktivisti ANC-a, PAC-a i drugih proturežimskih organizacija o terorističkim napadima u kojima su često stradavali nedužni civili. Povjerenstvo je imalo ovlasti amnestirati one koji su iznijeli punu istinu i mogli dokazati da su djelovali iz političkih razloga. Povjerenstvo je s vremenom postalo predmetom kritika jer su mnogi smatrali da su zločinci trebali biti kažnjeni. Neka istraživanja pokazuju kako znatan dio Južnoafrikanaca drži kako je Povjerenstvo možda razotkrilo istinu, ali nije postiglo pomirbu.

Nekih oblika pomirbe ipak je bilo, za koje su bile osobito važne Mandeline simboličke geste. Tako je posjetio udovicu tvorca aparthejda Hendrika Verwoerda, kao i Percyja Yutara,

državnog odvjetnika u procesu u kojemu je osuđen na doživotnu robiju. Još je veći odjek imao Mandelin čin nakon što je Južna Afrika 1995. osvojila Svjetsko prvenstvo u ragbiju. Predsjednik je na finalnoj utakmici nosio zeleni dres *Springboka* s brojem 6, baš kao i kapetan François Pinaar, te mu je nakon pobjede srdačno čestitao. U bilo kojoj drugoj zemlji to ne bi bilo ništa neobično, no u Južnoj Africi taj je čin za Afrikanere, kojima je ragbi nacionalni sport, bio vrlo važan.

Druga skupina problema odnosila se na socijalne i ekonomske nejednakosti koje su, prema rezultatima mjerenja Ginijevim koeficijentom iz 2008. godine, među najvećima u svijetu. Od 40 milijuna stanovnika Južnoafričke Republike u vrijeme kad je Mandela postao predsjednik, oko 23 milijuna nije imalo struju ni kanalizaciju, 12 milijuna nije imalo stalan pristup pitkoj vodi, a trećina pučanstva bila je nepismena. Nezaposlenost je iznosila 33 posto, dok je polovica stanovništva živjela ispod granice siromaštva.

Nedostatak financijskih sredstava doveo je do toga da pokrenuti *Program obnove i razvoja* bude znatno skromniji nego što je prvotno zamišljeno. Ipak, izgrađene su tisuće kuća i brojne siromašne obitelji dobile su struju, vodu i kanalizaciju. Otvaranje novih radnih mjesta prepušteno je uglavnom privatnom sektoru. Osim toga, poništeni su rezultati izvlašćivanja što ga je proveo aparthejdski režim, kojim je crnačko pučanstvo proglašeno s gotovo sve plodne zemlje jer je, u skladu sa *Zakonom o dodjeli područja skupinama pučanstva*, najbolja zemlja dodijeljena isključivo bijelcima.

Državnik u mirovini

Nakon isteka predsjedničkog mandata 1999. Mandela je s mnogo stila igrao ulogu "starijeg državnika". Praktičnom se politikom više nije želio baviti, premda je javno iskazivao potporu svojim nasljednicima Mbekiju i Zumi. Njegova je slava za to vrijeme rasla. Postao je nedodirljiva ikona, kako za Južnoafrikance tako i za pripadnike crne rase i ljevičare diljem svijeta. Osim toga, za mnoge političare na zapadu veličanje Mandele bilo je nadoknada za svojedobnu potporu aparthejdskom režimu kršenjem sankcija UN-a i držanjem Mandele i ANC-a na popisu terorista.

U lipnju 2004. Mandela je najavio povlačenje iz javnoga života duhovitom opaskom: "Ne zovite me, ja ću se vama javiti." Ipak, nije se posve povukao iz javnosti. Već 2005. posjetio je SAD, gdje ga je primio predsjednik George W. Bush. Održao je govor u Brookingsovoj ustanovi te je upoznao budućeg predsjednika SAD-a Baracka Obama. Bio je aktivan i na afričkom kontinentu, pa je tako u dva navrata pozivao zimbabveanskog diktatora Roberta Mugabea da se povuče s predsjedničkog položaja te je nastojao posredovati u rješavanju duboke krize u toj zemlji.

Od 2011. zdravlje mu je bilo ozbiljno narušeno. Otkako je sredinom 2013. primljen na bolničko liječenje u glavnome gradu Pretoriji, iz bolnice više nije izlazio. To je razdoblje obilježeno nizom sudskih sporova, kako samoga Mandele tako i njegove rodbine – prvo oko autorskih prava na Mandelin lik i suvenire, a zatim oko mjesta gdje će biti pokopan. Kad se rodbina napokon dogovorila oko novca, starcu je potkraj godine bilo dopušteno umrijeti.

Mandelin ostavština i današnja Južna Afrika

Uloga Nelsona Mandele u stvaranju i prvotnoj konsolidaciji "nove Južne Afrike" te njegov autoritet nakon završetka mandata bili su toliko značajni da je na neki način današnja Južna Afrika zapravo njegova ostavština. Ta ostavština, dakako, ima svoje svijetle i mračne strane.

Najviši državni dužnosnici, aktivisti ANC-a i vladi bliski mediji često se hvale kako je južnoafrički Ustav "najdemokratskiji na svijetu". Premda politička znanost još nije razradila egzaktna mjerila "demokratskosti ustava", već i letimičan pogled otkriva da je takva tvrdnja pretjerana. Južnoafrička Republika ima poseban oblik predsjedničkog sustava vlasti. Naime, predsjednik Republike ima vrlo široke ovlasti, ali se ne bira na općim i neposrednim izborima, već u parlamentu. Mandat mu je pet godina, uz mogućnost ponavljanja. Kako Ustav ne predviđa funkciju predsjednika vlade, predsjednik je ujedno državni poglavar i šef vlade.

Južna Afrika je rasno i etnički duboko podijeljeno društvo. Kao ilustraciju rasnih podjela spomenut ću samo da se i danas na javnim mjestima vrlo rijetko mogu vidjeti miješani parovi. Štoviše, izvan službenih i poslovnih prilika pripadnici različitih rasa rijetko uopće razgovaraju. U svakoj službenoj prigodi, nakon imena, odmah se pita za rasnu pripadnost. Prema popisu stanovništva iz 2011. u Južnoj Africi živi 79 posto crnaca, 9 posto bijelaca i "obojenih", dok Indijci i ostali Azijati čine 2,5 posto. U takvim uvjetima opći izbori ujedno služe kao "popis stanovništva". Izbori za donji dom parlamenta provode se razmjernim izbornim sustavom sa stranačkim listama, u kojemu je cijela zemlja jedna izborna jedinica, bez utvrđenoga zakonskog praga. Na posljednjim izborima 2009. vladajući ANC dobio je 65,9 posto glasova, što mu je donijelo 264 od ukupno 400 mjesta u parlamentu. Druga parlamentarna stranka po jakosti Demokratski je savez sa 16,7 posto glasova i 67 mandata. Ne treba posebno naglašavati da većina crnaca glasuje za ANC, koji među svojim biračima ima zanemariv broj pripadnika ostalih rasa. Bijelci i "obojeni" većinom glasuju za Demokratski savez, koji se trudi privući crne birače, ali bez većeg uspjeha.

U takvoj su situaciji dijelovi stanovništva politički nepredstavljivi, pa čak i ekonomski obespravljivi. Ako južnoafrički Ustav i nije najdemokratskiji na svijetu, on je sa svojih 14 poglavlja i 244 članka jedan od najduljih i najrazrađenijih. U Ustav je ugrađen čak i dio radnoga zakonodavstva "najnaprednije" vrste, po uzoru na Švedsku. Dakako, to se nužno odražava i na socioekonomske prilike u zemlji. Službeni pokazatelji Statističkog zavoda Južne Afrike za četvrto tromjesečje 2013. pokazuju da je stopa nezaposlenosti 24,1 posto.⁹ Nezaposlenost je najvećim dijelom strukturna – znatan dio crnih Južnoafrikanaca nema gotovo nikakvu formalnu naobrazbu, zbog čega su osuđeni baviti se tradicionalnim polunomadskim stočarstvom, ratarstvom za vlastite potrebe ili sitnim kriminalom.

Više od tri četvrtine Južnoafrikanaca živi u "službenim nastambama" (*formal dwellings*). Ostali žive u "tradicionalnima" ili "neslužbenim nastambama". Službene su nastambe kuće i zgrade izgrađene u skladu s urbanističkim planovima i valjanim građevinskim dozvolama, dok su neslužbene sve ostale. Da bi

se uistinu shvatilo što to znači, treba vidjeti kako zapravo izgledaju kuće i zgrade u Južnoj Africi.¹⁰ Postoje čitava naselja privatnih palača i vila koje su u vlasništvu malobrojnih bogataša, dok su za srednju klasu izgrađena čitava zatvorena naselja posve opremljena infrastrukturom. Budući kućevlasnik može birati stil (najpopularniji su "toskanski" i "balijski") i veličinu kuće. A neslužbene nastambe? Praktički svaki južnoafrički grad ima svoj *shantytown*, "divlje" izgrađen grad od malih koliba sklepanih od valovitog lima, dasaka, najlona, kartona i svega što dođe pod ruku. Takvi su "gradovi" uglavnom skriveni od očiju posjetitelja, no u Cape Townu se na putu od zračne luke do reprezentativnoga dijela grada mora proći pored Khayelitshe, najpoznatijega tamošnjeg *sluma*. Na koncu, tu su i tradicionalne nastambe, obične okrugle kolibe od pruča, blata i slame.

Zahvaljujući stabilnomu ekonomskom rastu tijekom posljednjih nekoliko godina nastala je nova, crna srednja klasa. Stasala su "djeca revolucije", koja su imala priliku živjeti u desegregira-

Unatoč osobnoj predanosti politici izgradnje jedinstvene nacije, Mandela je ostao nijem i na brojne rasističke ispade obojice svojih nasljednika na predsjedničkom položaju usmjerene protiv bijelaca

noj sredini i uživati plodove afirmativne akcije na južnoafrički način. Budući da je temelj ANC-ova programa bilo okončanje povlaštenosti bijelaca, određeni oblici afirmativne akcije za ne-bjelačko pučanstvo uvedeni su odmah nakon izbora 1994. godine. Sveobuhvatan Program "gospodarskog ojačavanja crnaca" (Black Economic Empowerment, BEE) ozakonjen je tek 2001. godine. U kontekstu Programa "crncima" se smatraju svi koji nisu bijelci, dakle i "obojeni" i Indijci. Sva velika i srednja poduzeća ocjenjuju se prema bodovnoj ljestvici na kojoj se nalaze različite kategorije (vlasništvo kapitala, sastav uprave, sastav radne snage, dobavljači, naobrazba zaposlenika i sl.). U praksi bi to, primjerice, značilo da su južnoafričke tvrtke obvezne imati najmanje 25 posto kapitala u rukama "crnaca", kojima automatski pripada i najmanje 40 do 50 posto upravljačkih pozicija i prava.

Budući da je sve donedavno u Južnoj Africi bilo vrlo malo crnaca s obrazovanjem i radnim iskustvom pogodnima za poslovno upravljanje, a još manje onih s vlastitim kapitalom, Program je doveo do nastanka nove crnačke kapitalističke klase koja se uglavnom regrutira iz redova vladajućeg ANC-a. Kad su već bili primorani zapošljavati crnce, dojučerašnji bijeli vlasnici i poslodavci uzimali su ljude koji su im mogli pomoći pri dobivanju javnih poslova. Osim toga, bankovne kredite najlakše mogu dobiti ljudi iz vlasti ili oni koji su joj bliski. Tako su nastali i prvi crni južnoafrički milijarderi, kao što su Cyril Ramaphosa i Mosima Gabriel "Tokyo" Sexwale.

Glavni je uzrok masovnog iseljavanja bijelaca iz Južne Afrike

visoka stopa kriminala.¹¹ Promatrane u komparativnoj perspektivi, stope svih oblika kriminala u Južnoafričkoj Republici u posljednjih su dvadesetak godina među najvišima u svijetu. Ipak, broj ubojstava neprestano se smanjuje: od 68 ubijenih osoba na sto tisuća stanovnika tijekom 1995. godine do 32 osobe na sto tisuća stanovnika tijekom 2010. godine. Smanjuje se i učestalost svih ostalih oblika nasilnoga kriminala (osim silovanja čiji postotak raste), no te su stope i dalje među najvišima na svijetu. Uzroci su višestruki: velike socioekonomske razlike, alkoholizam, AIDS, *macho* kultura i svojevrstan kult oružja koji je prisutan kod najvećih južnoafričkih naroda. Ne treba zaboraviti ni veoma nedjelotvornu i često korumpiranu policiju, koja je, kao i sudstvo, sputana blagim "švedskim" zakonodavstvom, nepogodnim za surove južnoafričke prilike.

Mandela nikad nije podignuo glas protiv politike svoga nasljednika Mbekija, koji je nijekao vezu HIV-a i AIDS-a te tvrdio, zajedno s tadašnjom ministricom zdravlja dr. Manto Tshabalala-Msimang, da se AIDS, umjesto antiretroviralnim lijekovima, može liječiti pravilnom prehranom, osobito ciklom i češnjakom. Procjenjuje se da je zbog takve politike umrlo oko 300 000 Južnoafrikanaca. Unatoč osobnoj predanosti politici izgradnje jedinstvene nacije, Mandela je ostao nijem i na brojne rasističke ispade obojice svojih nasljednika na predsjedničkom položaju usmjerene protiv bijelaca.

Zasluge Nelsona Mandele za stvaranje "nove Južne Afrike" neupitne su i presudne, ali ne smije se zanemariti ni njegova odgovornost za brojne probleme zbog kojih "nova Južna Afrika" više nije tako nova.

Bilješke:

- 1 Vjenčali su se 1944. godine. Brak se održao desetak godina. Dok je Mandelu politika uskoro posve zaokupila, Evelyn je zanimala sve manje, a i nije mu mogla oprostiti više nevjera.
- 2 Nacionalna je stranka uvela i provodila zloglasni sustav aparthejda. Apartheid (hrvatski: "odvojenost") je afrikanerski naziv za sustavno razrađenu rasnu segregaciju – strogu odvojenost pripadnika različitih rasa, koja je u Južnoafričkoj Uniji vladala od njezina osnutka 1910. do prvih višerasnih izbora 1994. godine. Pod aparthejdom su političku vlast imali bijelci, koji su i inače bili povlašteni. Premda je Nacionalna stranka bila većinski afrikanerska, rasnu diskriminaciju u Južnoj Africi ne treba poistovjećivati samo s Afrikanerima. Većina bijelih Južnoafrikanaca nije se protivila sustavu. Iznimka su donekle bili južnoafrički Židovi.
- 3 Kameniti otok, danas pretvoren u muzej. Nalazi se blizu Cape Towna, ali je okružen hladnim i nemirnim morem, punim morskih pasa. Zatvorenike su tjerali da rade uglavnom besmislene poslove; morali su se boriti i za "povlasticu" nošenja dugih hlača.
- 4 NK "Mandela" iz Soweta, koji je ona vodila, bio je krinka za organizirani kriminal, orgije te mučenja i ubojstva crnaca koji su surađivali s režimom, među kojima je bilo i djece. Nelson se tada nije htio razvesti od Winnie, dok se optužbe ne dokažu, što se poslije i dogodilo.
- 5 U zatvor "Viktor Vorster" blizu Paarla bio je smješten u čuvarskoj kući. Mandela je imao čak i osobnoga kuhara te su mu

- omogućeni posjeti drugih oporbenjaka; najčešće je dolazio bijeli liberal, član parlamenta Harry Schwarz.
- 6 U privatnom životu, nakon otkrića njezine nevjere i pravomoćne sudske presude, Mandela je 1992. objavio rastavu od Winnie. On je tada već bio u vezi sa 17 godina mlađom Gražom Machel, udovicom prvog predsjednika Mozambika Samore Machela, s kojom se oženio 1998. godine.
 - 7 Naslijedivši Mandelu, Mbeki je postao predsjednik 1999. godine. Na tom je položaju ostao do 2008. godine. Godinu dana prije kraja drugoga petogodišnjeg mandata bio je prisiljen podnijeti ostavku, izgubivši potporu vodstva ANC-a nakon sukoba sa sadašnjim predsjednikom Jacobom Zumom.
 - 8 O djelovanju toga tijela i s njime povezanim teškim političkim, pravnim i etičkim pitanjima snimljeni su mnogi dokumentarni i igrani filmovi. Vodio ga je crni anglikanski nadbiskup Cape Towna Desmond Tutu, dobitnik Nobelove nagrade za mir.
 - 9 http://beta2.statssa.gov.za/?page_id=1856&PPN=P0211&SCH=5745 (pristupljeno 6. ožujka 2014.)
 - 10 Autor ovoga teksta imao je za to dosta prigoda tijekom četiri godine koje je proveo u Južnoafričkoj Republici kao hrvatski diplomat.
 - 11 Nema točnih podataka, no procjenjuje se da se više od milijun ljudi iselilo iz Južne Afrike u posljednjih dvadeset godina. Većina od njih su bijelci. ■